

ZAVJERA

Tek što je granuo januar. Dan vedar. Sjeverac pročistio nebo nad planinom i morem.

Poveća ruska lađa primiče se Kotoru.

Na palubi se izdvojila dva čovjeka.

Jedan se okitio uniformom ruskog generala. Glatko lice pomodrelo mu od studena vjetra i malo se naježio smeđi brk. To je grof Marko Ivelić.

Oko onog drugog lepršaju se dugački skuti mantije, a kamilavka mu natučena do mrkih prosijedih obrva. Bogata sjajna brada razastrla se po prsima. U brodskoj knjizi je zapisan kao arhimandrit Stefan Vučetić.

Stižemo najzad! – izgovara grof umornim promuklim glasom; u njemu je i prizvuk nestrpljenja.

Ispod brade se krije grč Vučetićeve vilice. On se, kao krišom, preksrti i kaže:

Drž' se sada, vladiko! Riječ ti dajem – iz ovoga se sindžira nikad izvući nećeš!

Ivelić ga presječe pogledom:

Jesmo li rekli da ćemo raditi pametno i oprezno? Svaka suvišna riječ može da naudi našem poduhvatu. Nije se lako nositi s onim lukavcem iz kuće Petrovića!

Mantija na to oćuti. Pod njom su plahovita i prijeka prsa koja nerado nose u sebi bilo kakvu tajnu ili lukavu igru. Ako je i nose, ona će ubrzo planuti u pogledu ili oštroj riječi.

Sad se obojica zadube u misli: da li će ih ko dočekati,

kako će gledati austrijska komanda na njihov posao, da li će brzo pridobiti pristalice među Crnogorcima i Brđanima?

More je tamnomodro. Sitni talasi, svaki s bijelim hrpom, gone se po tijesnoj ravnini. I gore je modrina. A svud unaokolo sive kamenite padine, kao da se tu zemlja, u nekom pradavnom grču, rascijepila, a more pohitalo da joj zađe do najužeg grla. Na toj sivini, kao korotna platna, vidi se – ovdje i onamo – nešto crnogorice. A iznad nje se bijele vrhovi pod snijegom.

Iveliću podrhtava u dnu grudi. Da li od te kristalne bjeline koja ga je nadvisila i iza koje su nedokučivi vrletni prostori – vladučino uporište; da li od samoga pogleda na snijeg – i u Rusiji ga je smatrao za ljutoga krvnika (nevičan mu je, jer se u djetinjstvu “žmario” kraj mora u tijesnu zalivu, udarajući čas u jednu čas u drugu stranu, čas u ona dva malena ostrva pred Perastom i – nikako da nađe oduška i širine.

Iako nema nikoga u blizini, Vučetić stavlja šaku da zakloni usta i riječi:

Ma, grofe, đavo ga crni odnio, još razmisli o onome što sam ti zborio kad minusmo Dubrovnik.

O čemu? – trže se Ivelić.

Bojim se da ćeš sve ištetiti...

Opet ti, gospu mu Isusovu!

Ma slušaj me! Ako se uzdaš u vještinu i mudrost, znaj da vladiku niko dosad nije nadmudrio. Ako se uzdaš u lukavstvo i u nekakve zamke, znaj da lukavijega čovjeka od vladike Petra nijesu ona brda rađala. Razmisli, čovječe, ne idemo da lovimo ticu kapom, no da slomimo vladiku crnogorskoga!

A sila? Sila, gospu mu! I sam znaš ko stoji za nama i kakve strašne gramate nosimo. Ali nije mudro pokazati

odmah najjaču kartu. Oprezno, oprezno, oprezno. Lukavo, lukavo, lukavo.

Da se počem ja pitam, smjesta bih jurnuo na Cetinje, zgrabio vladiku za šiju, a Crnogorcima bih rekao: “Evo vam ruske gramate, carske, pa čitajte ako koji umije!”

Ne viči, za rane Isusove! Ako ti se što ne sviđa, a ti – idi! Mogu i sam.

Vučetić se najednom smiri, potkupi bradu i stade mrmljati:

Ma, ništa! Dobro de. Ja samo onako.

Sretoše ih dva-tri austrijska oficira i nekoliko grofovih prijatelja. A radoznala naroda uvijek se nađe, kad doplovi brod iz daleka svijeta. Odmah puče glas: doplovio je Ivelić i njim je, kao garav oblak, arhimandrit Vučetić.

Ne miruje grof. Ne odlazi da se odmori, već pravo u austrijsku komandu. Pozdravlja barona Rozetija i izručuje mu preporuku koju je uz put dobio od Rukavine, iz Zadra.

Našavši se opet nasamo s Vučetićem, grof pokazuje da je veoma zadovoljan.

Sve plovi glatko – maestral mi duva u jedra!

Šta ti rekoše?

I oni savjetuju da postupamo mudro. Kažu, doduše, da je ovo ruski posao, ali Rozeti će mi u svemu pomoći. Ipak reče da će još za neko vrijeme morati da pričeka naređenje s najvišeg mjesta...

Zar od cara?

Nego šta! Najveće glave Evrope misle samo o ovome što mi činimo. Ej, kucni se u čelo!

Vučetić je takođe zadovoljan i uzbuđen. Ali on čuti i tobože natmureno korača uz grofa. I sluša njegovo čavrljanje:

Najzad smo tu, gospu mu. Sve mi ide naruku – maestral mi prosto nosi jedra! Sad treba mrežu oplesti, mrežu

od jakih niti. Oplesti pa je hitnuti uvis, nek se zakoprca bradata riba!

I dalje Vučetić ćuti i krupno krače – za svaki njegov korak grof učini dva i ushićuje se:

Zapamtice vladika i Dolči kad su šurovali s Francuzima, gospu mu šašavu! A mi, zamisli ko smo i šta smo: šalje nas veliki ruski car, a pruža nam ruku pomoći još jedan car, onaj iz Beča. Šta misliš, može li vladika da ostane živ ako ga dvije carske šake stegnu za grlo?

Vučetić se žestoko razmahne:

Ma, ova moja ruka biće mu teža od ijedne druge!

Ivelić hitno traži i okuplja nekolicinu svojih prijatelja, zatvara se s njima u sobu, satima šuščaju i šapuću. Pozivaju još ponekoga, pa se opet zatvaraju. Grof onda piše nabrzo mnoga pisma i šalje ih gore k brdima.

Jedna od tih poruka bila je upućena na Cetinje, Petru Petroviću – na ruke.

Noć prije toga vladika je korio sebe:

“I dan-danji boli me duša zbog onoga što učinih sa Uličima. Ali, bi zlo vrijeme, pa i u meni kljunu krv naprasita (a prevarih i sebe i druge, rekoh: to je za primjer ostalima; kao da Crnogorce možeš ognjem zaplašiti!).

I na strašnom sudu bih se zakleo, ovako bi: ubiše Uliči nenadno Todora Petrova Strugara, ni kriva ni dužna, zbog neke stare krvi. A bješe utvrđen mir u tome kraju, mir koji smo kao tanku biljku posadili i dugo zalijevali. Sad, vidim zlu priliku: opet će smutnja, opet će osveta na osvetu da se kraja ne vidi. I Strugari se već krenuli po mjesecini da vrebaju žrtve. A žao mi bješe Todora, čestito srce bez straha, nikad se hajdučijom natrunio nije; otac mu junak na glasu. Te ja podigni nešto Crnogoraca, pa pravo na Ulice. Tamo sve pusto, razbjegli se. Moji vojnici zapališe kuće i zidine

crne razvališe. A zemlju onu dadoh Strugarima, kao naknadu za Todora, ma se Todor ničim naknaditi ne mogaše.

Ona sirotinja ulička raseli se i poskita čak do Spuža i Skadra. I poslije me moliše Crnogorci: “Oprosti im, vladiko, već su teško i preteško kažnjeni što su od zemlje svoje otkinuti!” Ali ja ne htjedoh da čujem za te molbe. Pa mi i noćas nešto studeno u grudima stoji i gotov sam kao žena suzu da pustim kad se samo sjetim onih razvaljenih temelja na Uličima.

I onda, i još koji put, učinilo mi se: nijesam čovjek koji bi učinio ono za čim mu srce žudi, čime bi se učinio srećnim zadovoljem, no sam nečija ruka-sluškinja, ruka koja za tren postane robinja jedne sile slijepe; i ta ruka učini što se mora, što ljuta nužda zapovijeda, a poslije i sami prsti proplaču”...

Izjutra poruči za gubernadura Vukolaja, te zasjedoše da vode brižne razgovore. Protegla se gladna zima, bojati se bolesti s proljeća – na islabljen, mršav narod svako zlo trči. No, i pored svega toga javlja se nada da će proljeće možda donijeti jedno veliko ohrabrenje: bilo je izgleda za ustanak protiv Turaka. Pa je vladika bio napisao jedno pismo dečanskom igumanu Hadži-Danilu: “Mi Crnogorci i sa beogradske strane Srbi hoćemo skočiti na oružje protiv naših vragova Turaka, ako možemo i vas da izbavimo...” A pri tome je imao na umu da će i Rusi priskočiti u pomoć.

Upravo o tome govoraše s Vukolajem kad stiže pismo iz Kotora.

Čita ga vladika, čita jednom sam za sebe, pa opet glasno da čuje i Radonjić.

Šta li će ovo biti? – pita se i zagleda pismo.

Onda obojica ćutke misle svaki svoju misao.

Neobično je vladici i pismo i postupak.

“Vučetiću sam jednom oprostio nerazumna djela i poslao ga u Rusiju. Pa, što sad ne dođe k meni, šta čeka u Kotoru? Čim se prišio uz onog Rišljanina, nijesu čista posla!”

Ponovo se zagleda u pismo i odmjerava svaki redak. Pisano je učtivo, biranim riječima, ali opet nekako suzdržano i hladno – kao da se iza svake riječi krije nešto drugo.

Dobro se vladika sjeća Ivelića. Šta god radi, svoju dolamu tka. I gazi naprijed bezobzirno i diže se – sad je major, sad grof, sad general! Od Rusa je dobio oficirski čin, a od Beča tražio da mu potvrdi plemićku titulu!

Evo, zovu me u Kotor – kaže vladika, a to zvuči više kao pitanje nego kao uzdah pun strijepnje.

Pa, šta si naumio?

Da porazmislím.

Viđi, pa kako sam nađeš tako i učini. Ali da mene zovu, ne bih ni kročio!

Vladika ubrzano vuče dimove iz lule i kaže odlučno:

Ni moja noga neće niz kotorske strane!

I poručuje Iveliću: začudo mu je što ga zove u Kotor, jer on je vladika i poglavar jedne zemlje; k njemu su i dosad mnogi znameniti ljudi dolazili, pa nijesu zahtijevali da siđe k njima i da ih sreta na obali; ako je ipak potrebno da se sastanu, a grofu se ne dolazi na Cetinje, vladika predlaže da se vide u kojem od manastira koji su blizu granice.

Rasrdi se Ivelić:

Neće na mamac!

Kažem ti, to je zmija! – podbada ga Vučetić.

Polako, tek smo počeli. Sad ćemo da mu potkopamo ono malo zemlje ispod nogu. A ja mu u taj manastir ne idem!

Trči k Rozetiju. Ništa, vladika neće da dođe, zasad nema sastanka. Treba ga loviti, tragati za njegovim vezama, depešama, pismima. Šta bi u Petrogradu dali za jednu vladčinu depešu upućenu Francuzima! Neka svi povjerljivi ljudi motre na svaki papirić i svakog glasnika iz Crne Gore – neka motre u Dubrovniku, neka su na oprezu u Trstu i Rijeci i čak u Veneciji!

Ima li pisma iz Beča, s najvišeg mjesta?

Očekujemo ga – kaže kratko Rozeti.

Nadam se da ćete me pozvati čim budete dobili određenija uputstva.

Ivelić piše pisma i šalje ih u sve krajeve Crne Gore i Brda, obraća se svim viđenijim ljudima. Ali ne istupa sasvim otvoreno protiv vladike i Dolčija – ne želi da otkrije svoje prave namjere. On u pismima spominje da je donio važan carev manifest i zapovijesti, da se radi o sudbini i sreći cijeloga naroda, pa je stoga potrebno da mu iz svakog plemena i većega bratstva pošalju bar po jednog sigurnog čovjeka, s kojim će on otvorenije razgovarati. Obećavao je čak i novac i razne darove. No, malo mu se ljudi odazva na te pozive, a i oni koji dođu ne vjeruju mu mnogo – pred njime se ponašaju uzdržano, a kasnije odlučno odbijaju njegove napade na vladiku. Tek mali dio ljudi kolebao se ili pristajao uz Ivelića, pa i to nekako bez oduševljenja.

Ubrzo vladika dobija i drugo pismo od grofa.

Šta hoće opet taj gospodin-grof-general? Vladika nestrpljivo preleti očima hartiju.

Ivelić je već učinio određeniji korak dalje. Okomio se na Dolčija. Čudi se: šta će uz vladiku takav čovjek, prepreden i sumnjiv u svakom pogledu, čovjek koji je zbog ranijih “nedjela” protjeran iz Rusije.

Bez promišljanja, vladika uzima parče papira i odgovara grofu da Dolči nema ni u čemu nikakve krivice. Ako neko ima dokaza o bilo kakvom Dolčijevom ogrešenju, neka dostavi vladici te dokaze, pa će se sve ispitati. I još dodaje: utvrdi li se da je Dolči zaista u nečemu kriv, kazna ga neće mimoići.

Sad Ivelić ćuti. Ne obraća se više vladici. Vreba druge ljude i postaje nervozan što sve ne ide onako kako je on zamišljao.

Najzad ga ohrabri poziv Rozetijev.

Opet su jedan prema drugom: austrijski baron i grof iz Risna, povjerljivi ruski emisar.

Ivelić se spusti na fotelju sa već potamnijelim starim duborezom. Neprijatno mu je – prozorsko svjetlo pada mu pravo na lice, a Rozeti se povlači iza stola i ostaje na nogama, a oči mu pod mekom sjenkom.

Domaćin počinje oprezno:

U stvari, dragi gospodine grofe, sve zavisi od samih događaja. Moj se dvor, ako tako mogu da kažem, u načelu slaže s time da vladiku treba ukloniti. No, mi moramo čuvati red i mir u ovoj provinciji. Kao što znate, mi tu i nemamo mnogo vojske.

Ali, gospodine barone, ako ja dođem do podloga vladike i Dolčija, da li ćete mi pomoći da ih odavde prebacim gdje bude potrebno? Eto, ne tražim mnogo.

To svakako! No, samo pod uslovom da se ne razjare Crnogorci. Ako vam oni dobrovoljno predadnu vladiku, mi ćemo se postarati za sve ostalo, naročito u vezi s prebacivanjem.

Još nešto. Možda ću uspjeti da domamim vladiku u Stanjeviće ili u koji manastir na vašoj teritoriji – da li biste mi ga u tom slučaju predali?

Odobreno mi je da i to mogu učiniti, pošto bih se prethodno uvjerio da to ne bi mnogo uzrujalo susjedni živalj.

I tako je razgovor tekao – tek samo donekle određen. Ivelić je bio zadovoljan, mada je osjetio da Beč ne želi da se otvoreno i odlučno umiješa u ovaj poduhvat.

Nešto kasnije opet je imao muke s nestrpljivim Vučetićem. On se bunio:

Raspadosmo se čekajući u Kotoru! Ma, čovječe, treba nešto jače da činimo!

Malo smo ljudi pridobili. Ali, da znaš – nije daleko naš čas. Čuće se i o nama, za rane Isusove!

Ostavi na miru Isusa! Evo, ja sam svešteno lice, pa ga toliko ne spominjem.

Ne spominješ ga, a misliš da budeš crnogorski vladika!

Tu smo kvit, mada si ti jači, glava si od cijeloga ovog posla. No, pomogneš li mi da stavim na glavu vladičansku mitru, ja ću pomoći tebi da budeš gospodar Crne Gore i Brda!

To smo već ranije utvrdili. Samo, ja bih da se o tome ćuti čak i među nama dvojicom.

Ma, čega se plašimo, zaboga?

A znaš li da ni vladika neće mirovati! Može nas oboriti kapljicom otrova u jelu ili piću. A sad ću ti reći i ovo što sam krio: danas sam doznao da vladčina braća nagovaraju neke Paštroviće da me ubiju! Šta kažeš na to? Misliš li da će tebe milovati?

Ne nadam se tome, jer ni ja njih ne bih mazio. Ali upravo ta vijest govori nam da moramo biti odlučniji i brži.

A ja kažem da moramo biti oprezniji!

Onda, možemo li to nekako ujedno: da budemo oprezniji, ali da već jednom udarimo odlučno!

Tačno je predosjećao Ivelić: ni vladika nije mirovao. Iz nahija su mu stizali glasovi o grofovima pismima i o tome što je govorio pojedinim ljudima. Nije više bilo nikakve sumnje: opasnost je velika. Vladika se kloni Stanjevića. Obilazi pojedine nahije, sve se češće sastaje s glavarima i narodom, govori im o sebičnosti Ivelića i o prevrtljivom Vučetiću, zatim o klevetama koje se pletu oko vladinih nogu, o raznim interesima velikih sila, koje ponekad ne vide šta boli jednu malu zemlju i ko joj je pravi prijatelj.

Mada je oduvijek bilo rasprisa sa guvernerom oko prestiža u samoj zemlji ili oko toga na koju se stranu silu osloniti, sloga između Petrovića i Radonjića bila je dosad čvrsta kad su bili na pomolu sudbonosni trenuci. Tako je bilo i sada. Guverner ne preduzima ništa javno protiv vladike.

Pa ipak, vladika želi da nekako učvrsti i tu vezu. I kaže Vukolaju:

Jesi li razabrao šta zapravo hoće Ivelić i Vučetić?

Pa, jesam. Radi se o tebi i tako...

Vladika mu se zagleda pravo u oči:

Ne radi se o meni. Ako ja zaista smetam, ako sam na putu sreći crnogorskog naroda, odmah ću se sam ukloniti! Širok je svijet, naći ću za sebe miran kut u nekom manastiru.

To nikad! Ne damo te!

Ali, razmisli o ovome, Vuče: nijesam na udaru samo ja i uz mene Dolči. Oni hoće da se izdaleka igraju našom sudbinom i da nam kroje dolamu po svojoj čudi. Evo, šalju nam Ivelića, a on bi htio – ništa manje – no da sjedne na presto Crnojevića i da se nazove gospodarem Crne Gore! I to Ivelić, koji je onda mamio narod hercegovački i brdski da ustane u boj, a on se skrajnuo i poslije prevario i sami ruski dvor! A Vučetić snijeva o tome da uzme krst iz moje

ruke... Teško si ga Crnoj Gori i Crnogorcima ako se obisti-ne ti pakleni planovi!

Pa, sve je prilika da oni to i misle. A vidiš, da su im namjere poštene, ne bi toliko govili u Kotoru i radili potajno, no bi došli muški među nas, na Cetinje, pa da se pogledamo u oči i da ukrstimo riječi. Tada bi se istjerala istina na čistinu.

Oni se boje istine, moj Vuče. Prijete nekakvim gramatama i carskom srdžbom i silom, a ne smiju izvan Risna i Kotora!

Tada vladika i Radonjić sazovu Praviteljstvo crnogorsko i slože se da opomenu Ivelića. Kažu mu da se čude šta on čeka u Kotoru već skoro dva mjeseca, što ne dođe k njima i ne pročita im carske poruke, već sluša samo lažjivice i klevetnike. Izjavljuju da su i dalje odani ruskom dvoru i da ga smatraju za svog pokrovitelja. I žele da otvore oči grofu: Vučetić je čovjek kojeg se treba kloniti; dok je Grbalj bio mletački, on je počinio mnoga nedjela i mletačka vlada htjela je da ga kazni sramnom smrću; no, on je pobjegao, pa ga je prihvatio vladika Petar i – u nadi da će se popraviti – pomogao mu da krene čestitim putem, i učinio ga arhimandritom i poslao ga u Rusiju radi narodnih poslova (a već ga je ranije kažnjavao i opraštao mu); i sad taj “izmet ljudski”, taj klevetnik, sije po narodu laži i nagovara mirne ljude na bunu. Traže da takav čovjek bude kažnjen za svoja nedjela i izjavljuju da će uputiti svoje ljude ruskom caru, koji će mu reći svu istinu o stanju i događajima na ovim stranama.

Tada do vladike doprije glas: po Srbiji se širi velika narodna buna, koju predvodi Karađorđe.

“A ja šta ću, kukavac sinji? Sad, kad je došlo vrijeme viteštva i junaštva i ustanaka, ja se o jadu svome zabavio – ne daju mi da slobodno dahnem dušom, da se okrenem

s ovim narodom onamo kud smo vjekovima žudjeli... U mojim žilama gruva ona buna iz Šumadije, a ja se tu savio i sjedim sputan – valja mi obraz i dom a možda i glavu braniti!”

I poručuje glavarima koji su bliže Sandžaku i Srbiji da mu javljaju sve što budu doznali o srpskom ustanku.

Sad više nije moglo biti oklijevanja ni za koga.

Još za koji dan razmjenjuju se sve ljuća pisma između Cetinja i Kotora, a onda Ivelić poteže svoje najteže oružje. To je čuvao za odlučujući udarac.

On posla na Cetinje kopiju carske gramate i kopiju pisma ruskog Sinoda.

Tu su izrečene sve optužbe.

Time se otkrivaju sve karte.

I čeka se odgovor Crnogoraca i Brđana.

Ivelić se nada: oni neće smjeti da se suprotstave carskoj volji; desi li se tako, i to bi bio još jedan dokaz da vladika odbija narod od pokornosti ruskom dvoru.

Da bi se obojica jače učvrstili u svojoj kući, vladika radi na tome da guvernadur Vukolaj bude i stvarno priznat od Crnogoraca, jer on je tu titulu – po očevoj smrti – u stvari sam prigrabio. Tako se, u maju, na jednoj skupštini glava-
ra i to povoljno riješi.